

Alle tiders Nordsjælland

MUSEUM NORDSJÆLLANDS
ÅRBOG 2019

De glemte våben

Våbenfund fra vikingetid og middelalder i Søborg Sø

AF KJARTAN LANGSTED

Da man i slutningen af 1800-tallet gravede drængrøfter i forbindelse med tørlægningen af Søborg Sø, blev der gjort mange fund af våben fra middelalderen. I 2018 blev der på ny fundet våben i form af sværdstumper, spyd- og pilespidser samt økser. Artiklen beskriver de nye fund og fundomstændighederne og sammenligner med tilsvarende fund fra Søborg og andre steder i et forsøg på at besvare spørgsmålet: Hvorfor endte våbnene i søerne?

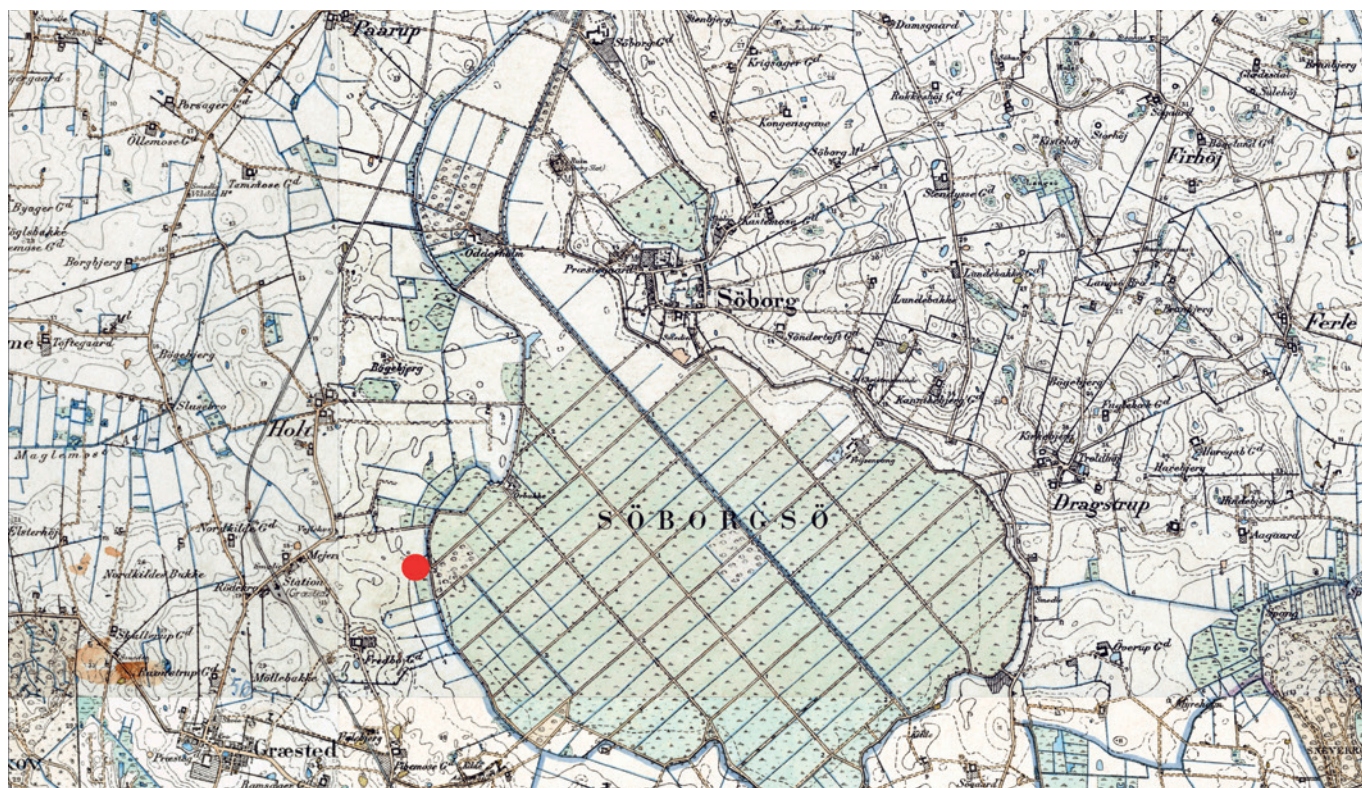
Jan Risgaard med spydspidsen.

Jan stråler som en sol, han har lige vist en økse og en spydspids af jern frem. Det er hans første rigtige fund som detektorfører. Fundene er gjort ved Fredbogård lidt vest for Græsted, for mange nok bedre kendt som stedet for det årlige Græsted Veterantræf. Øksen er tung og ligger godt i hånden. Men det er svært at afgøre, hvornår den er fra, for økser har ikke forandret sig meget gennem århundrederne. Derimod er en spydspids nemmere at sætte alder på. Ud fra spydspidsens form må den være fra vikingetiden eller middelalderen. Spydspidsen gør straks fundet mere interessant, for fund af våben fra den tid er langt fra noget, der gøres dagligt. I de kommende uger går Jan området grundigt igennem med sin metaldetektor, og han finder en jævn strøm af jerngenstande, som han indleverer på museet. Spydspidser, økser og for det meste mere eller mindre fragmenteret jern.

Men hvorfor fandt Jan disse våben? Hvornår er de fra, og hvad laver de på marken ved Fredbogård? I det følgende skal disse spørgsmål søges besvaret, selvom det ikke er helt enkelt.

Søborg – søen, byen og borgen

For at forstå Jans fund må vi først se på selve fundstedet. Fredbogård ligger lidt øst for Græsted, med marker som strækker sig fra Gribskovbanen med et jævnt fald mod øst, til det som indtil 1795 var

Søborg Sø vist på de høje målebordsblade 1842-1899. Fundstedet er markeret med en rød cirkel.

Søborg Sø. Det var her, ved bredden af den nu tør-lagte sø, fundet blev gjort.

Da Søborg Sø blev drænet for vand, var det en lavbundet sø, sjældent med dybder på over to meter. Med sine 660 hektar var det arealmæssigt en af Sjællands største søer. Søens nuværende navn stammer fra den store kongeborg, som lå på en lille holm i den nordlige del af søen. En borg, der i flere perioder af middelalderen var en væsentlig kongeborg på Sjælland. Borgen blev formentlig anlagt i midten af 1100-tallet, og rundt om borgen voksede købstaden Søborg frem.

Der skal her ikke dvæles for meget ved Søborg bys og borgs historie, blot nævnes, at borgen formentligt blev forladt under grevens fejde i 1530'erne, og at købstaden blev omdannet til en

landsby. I de næste århundreder gik livet sin gang, indtil man i slutningen af 1700-tallet begyndte at øjne muligheder i at afvande søen for at skabe frugtbar landbrugsjord og undgå de jævnlige oversvømmelser. I første omgang var afvandingen langt fra en succes, og kun en del af søen blev afvandet. Men i 1872 købte den forhenværende regeringschef lensgreve Emil Frijs til Frijsenborg søen for at afvande den helt. Det var på grund af denne afvanding, at Jan i det hele taget kunne gå i området!

Jans fund af våben er langt fra de eneste fra Søborg Sø. For da afvandingen begyndte under Frijsenborg, kom stadig flere og flere oldsager frem af jorden. Det fik Frijsenborg til at engagere arkæolog Wilhelm Boye til at katalogisere fundene og skrive en lille bog om dem.¹ I forbindelse med tørlægnin-

gen blev det pålagt arbejderne at være opmærksomme på oldsager og at aflevere dem til rette vedkommende, et forhold der gjorde, at Boye kunne registrere omkring 200 genstande. Noget som især fangede Boyes opmærksomhed, var den store mængde våben, der blev fundet. Fra jernalderen og middelalderen blev der i alt registreret mere end 20 våben – af disse stammede de fire fra ældre jernalder, mens to var fra yngre jernalder eller vikingetid, mens mere end 16 våben var fra middelalderen. Boye tillagde især fundene fra ældre jernalder stor betydning. Da de alle blev gjort i den nordlige del af søen mente han, at der var tale om et våbenofferfund, som han så i sammenhæng med de store våbenfund, der var gjort i Nydam Mose på Sundeved ved Sønderborg og i Vimose og Kragehul Mose på Fyn.

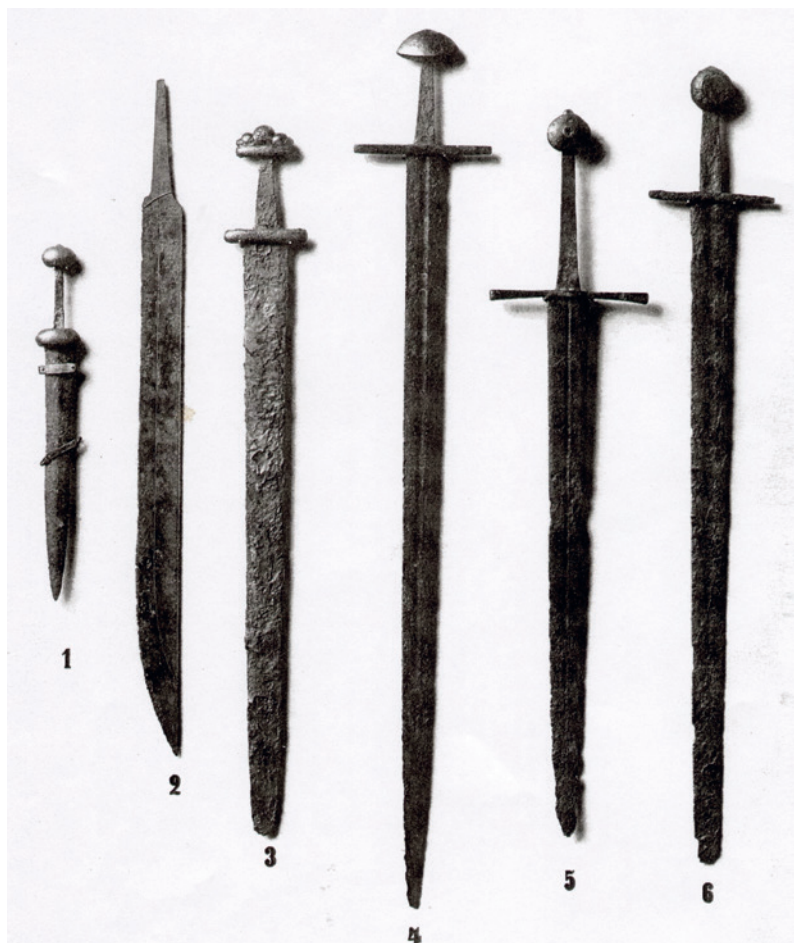
I sin indledning til fundgennemgangen har Boye noteret følgende om, hvordan fundene blev tilvejebragt:

"Det ligger i Sagens Natur, at der ikke med Forsæt er gravet efter disse Sager, men at de ere fundne tilfældigviis, spredte over hele det gamle Søterritorium, hvoraf dog kun en forsvindende Deel kan siges at have givet noget antiquarisk Udbytte, medens det er i høj Grad sandsynligt, at den Deel af den gamle Søbund, som ikke er bleven gennemgraven, indeholder mange antiquariske Skatte."

Det sidste havde Boye ret i!

Våbnene

Lad os for en kort stund forlade Søborg Sø og i stedet se lidt på de våben Jan fandt. Der er tale om ikke mindre end fire økser, mindst seks spyd og fragmenter af mindst to sværd eller knive. Når der er usikkerhed om antallet, så er det fordi fundene

er meget rustne, og det gør det svært at erkende alle jernstykkernes oprindelige form og dermed også fra hvilke genstande, de stammer. De fundne våben kan overordnet dateres til perioden fra vikingetid til og med den tidlige middelalder.

Det er sjældent at finde våben fra jernalderen og middelalderen. Det skyldes dels, at jern hurtigt forgår i jorden, dels at våben var kostbare, og ikke noget man bare glemte eller smed bort. Når vi finder våben, er det som regel i grave eller i søer og moser og i sjældne tilfælde ved de samtidige bebyggelser. Våben er med andre ord ofte nedlagt bevidst.

Foto af sværdene fra Søborg Sø, som blev registeret af Boye.

Våbnene fra Fredbogård.
 Øverst ses de fire
 skægøkser (x7, x18, x30
 og x31), nederst til højre
 de større spyd- eller
 lansespids (x2, x4, x5,
 x6 og x37) og nederst til
 venstre de mindre
 spydspids (x1, x3, x9,
 x13, x15, x16, x17, x23).

Økserne

Som nævnt blev der fundet fire økser. Der er tale om såkaldte skægøksker, navngivet efter æggens form, der ligner en skægget mand. De fire økser varierer en del i udseende og form.

I forhold til andre våben kan økser have en dobbelt funktion, idet de både kan være anvendt som et redskab og som et reelt våben. Fra vikingetiden kendes den klassiske kampøkse, også kendt under navnet "den danske økse". Den har et mindre og tyndere blad end arbejdsøksten, og kan være dekoreret på forskellig vis. Med et skaft på godt en meter har sådan en økse været et drabeligt våben. Ingen af økserne fra Fredbogård kan siges at være rene våbenøkser, men en sådan er fundet ca. 400 meter herfra.

Jernalderens og middelalderens økser varierende meget i form og i udseende, sandsynligvis fordi de havde forskellige funktioner og kun i mindre grad var specialiserede. Men det har også været individuelt, hvordan den enkelte smed har arbejdet, og hvordan øksens ejer har ønsket den udformet. Bortset fra "den danske økse", er det vanskeligt at datere periodens økser præcist, da form og udseende holdt sig længe. Ud fra norske grave fra vikingetid og tidlig middelalder er det dog muligt at datere økserne fra Fredbogård til tidlig middelalder.

Spyd

Et andet væsentligt våben i vikingetiden og middelalderen var spyddet. Ligesom øksen var det et våben, som både kunne være udformet som et pragtvåben og som et mere simpelt spyd. De store spyd, som for eksempel vildsvinespyddet med dens kraftige tværhager, har været et ryttervåben, mens de mindre spyd kunne anvendes såvel som kastevå-

ben som til stød. Det var en væsentlig del af kamphandlingerne i et slag, at fodfolket kastede deres spyd mod fjenderne.

Flere af spyddene fra Fredbogård er meget fragmenterede, hvilket gør det svært at genskabe deres form nøjagtigt. Der kan dog udskilles fire spyd af forskellig form – fra hjerte- til et lancetformet. Et enkelt af spyddene var noget længere end de andre og har formentlig været til en rytter, hvorfor det må betegnes som en lanse. Lansens ser ud til at være ødelagt med overlæg i forbindelse med nedlæggelsen. En sådan destruktion af våben genfindes i våbenfund fra jernalderen.

Ud over de nævnte fire spyd blev der fundet tre mindre spyd- eller pilespidser. Det ene havde en tydelig modhage. De små spydspidser var monteret til skaffet med skaftlapper (to tungeformede lapper, som holdt skaftet på plads), mens de større spydspidser var monteret med en dølle (en rørformet forlængelse). Måske havde spyddene forskellige funktioner, hvor de små spyd var kastespyd, mens de større var stødvåben.

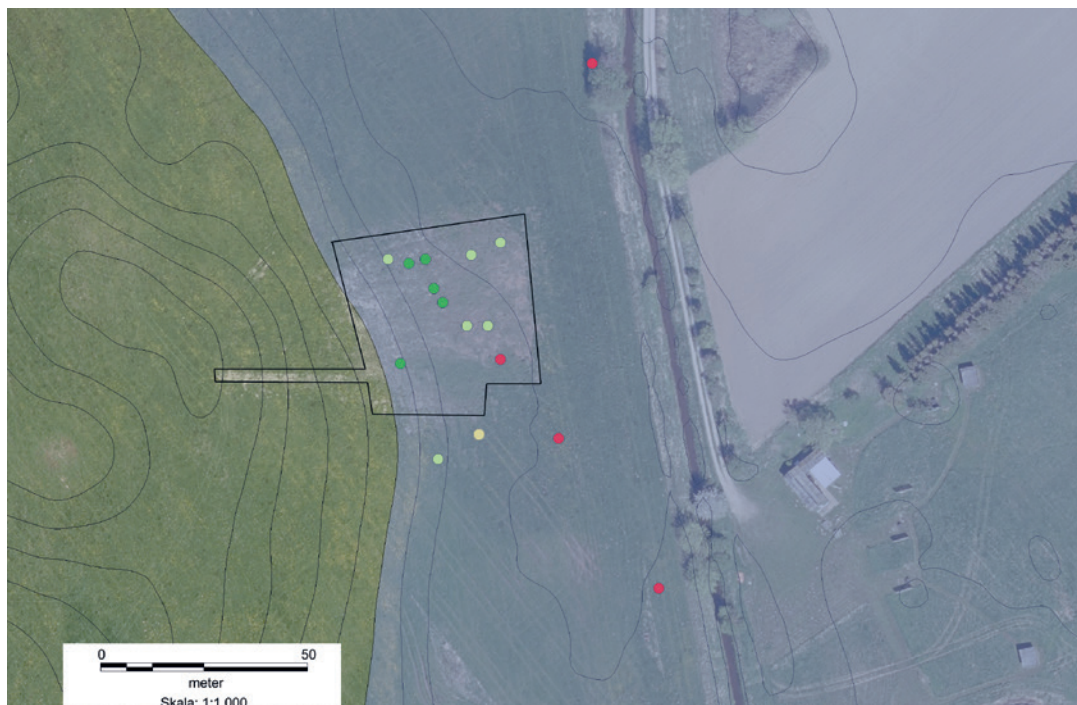
Endelig blev der fundet to spidser uden de karakteristiske træk med en rille i midten og vinger, som ses på spyddene. Måske er der ikke tale om spyd, men om en skoning til spyd- eller lansespids, som man anbragte i forenden af spyddet eller lansens for at sikre denne mod slid.

På grund af spyddenes fragmentering er det vanskeligt at datere dem. Den hjerteformede spydspids skal nok dateres til middelalderen, da vikingetidens spyd har en tendens til at have et mere trekantet omrids.

Sværd

Ved undersøgelsen blev der fundet flere fragmenter af mulige sværd. Der er kun tale om dele af

Udgravningsfeltet ved Fredbogård og udbredelsen af de indmålte fund. Rød: skægøkser, lysegrøn: større spyd- eller lansespids, mørkegrøn: mindre spydspids, gul: sværdfragmenter. Med blå er angivet søbredsens niveau, som i middelalderen må have ligget 4-4,5 m over DNN.

klingen, så det er umiddelbart vanskeligt at få et overblik over antallet af hele sværd. Når man skal være lidt forbeholden over for fund af sværd, så skyldes det, at sværdklinger på mange måder kan minde om jern fra nyere tids landbrugsredskaber, der tilfældigt er spredt på marken. Der er rester af både et enægget og et tveægget sværd. Det enæggede sværd er særlig interessant, for det er en type, der går langt tilbage i jernalderen, og som holdt sig helt frem til og med vikingetiden, hvorefter sværdtypen gik af brug.

I 1887 blev der registeret et sværd, der ud fra sin form kan dateres til 1100-1200-tallet. Sværdet skulle være fundet sammen med en "pilespid" på et engområde ved Fredbogård – præcis hvor vides desværre ikke. Det er tænkeligt, at fundet skal ses i sammenhæng med de andre våben, der er fundet ved Fredbogård.

Fundenes spredning

Hvad var årsagen til, at våbnene endte i søen? For at nærme os et svar må vi se på, hvordan våbnene lå spredt, da de blev fundet.

I forbindelse med sine afsøgninger havde Jan registeret de enkelte våbens nøjagtige position med en GPS. Det har gjort det muligt at lave et spredningskort over fundene, og dermed er der mulighed for at forstå fundets karakter.

Fundene koncentrerede sig i en klump, men enkelte af dem lå noget herfra. Det skyldes sikkert, at mange års dyrkning af området har flyttet nogle af genstandene fra deres oprindelige deponeringssted. Erfaringer fra registrering af opløjede skattefund har vist, at selv små genstande, som mønter, kan flyttes over store afstande i forbindelse med dyrkning. De genstande, der findes længst væk fra den oprindelige placering, er som regel de største,

Fundområdet ud for søbredden under udgravning. Jorden blev skrabet af i tynde lag, som blev afsøgt med metaldetektorer.

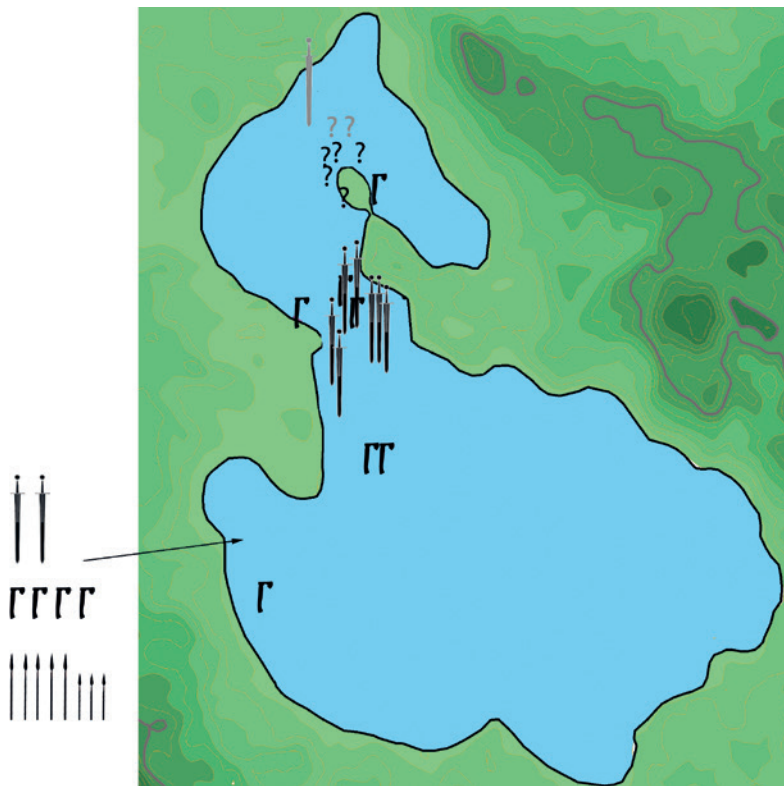
da de har størst sandsynlighed for at sidde fast i ploven eller harven, når marken bearbejdes. Når landbrugsredskabet slipper sit tag i en genstand, er der en tendens til, at det sker langs skel, fordi det er her traktoren vender. Ud fra disse forhold kan det sandsynliggøres, at våbnene fra Fredbogård oprindeligt blev deponeret inden for et forholdsvis lille område på ca. 10 x 20 meter. Det er i dette område, langt de fleste våben blev fundet. Undtagelsen er tre af økserne, som lå langt fra de andre våben. To af økserne blev imidlertid fundet i markskellet, og det tyder på, at de blev flyttet herhen under pløjning eller harvning.

Men var der flere våben på stedet, som Jan ikke havde fundet med sin detektor? Kunne en udgravning belyse, hvorfor våbnene var deponeret lige her? Og kunne der være deponeret andre genstande end våben?

Udgravningen

For at følge op på disse spørgsmål valgte Museum Nordsjælland at lave en lille, arkæologisk undersøgelse, som fik økonomisk støtte af Slots- og Kulturstyrelsen. Ved undersøgelsen deltog Jan selvfølgelig med sin detektor. Det blev, trods ihærdig søgning, kun til en enkelt spydspids. Jan havde altså i første omgang været meget omhyggelig og fundet stort set alle våbnene. Undersøgelsen viste med al tydelighed, at våbnene var deponeret i selve søen, 10-20 meter fra bredden. I den stadig fugtige jord havde genstandene haft relativt gode bevaringsforhold. Området var dog meget præget af, at den gamle søbund i mere end 200 år havde været udsat for pløjning og organisk nedbrydning. Derfor er søens oprindelige bund sunket betydeligt, og lagene fra middelalderen er gået til.

Alt i alt ser det altså ud til, at vi har at gøre med et

På kortet er placeringen af fundene fra Søborg Sø markeret

fund af våben fra tidlig middelalder, som blev deponeret i et lille område af søen tæt på land. Sandsynligvis er deponeringen sket i én omgang, ved at man kastede tingene ud i vandet inde fra bredden.

Våben fra Søborg Sø

Det er, som nævnt, ikke første gang, at der er fundet våben i Søborg Sø. Ifølge Boyes gennemgang af fundene fra Søborg Sø i 1882 er der fundet et større antal våben bestående af sværd, økser og spyd, så der i dag foreligger i alt mindst 34 økser, 19 sværd og 17 spyd. For mange af genstandene er der ikke angivet et fundsted, men kun at fundet er gjort i Søborg Sø eller blot "ved Søborg".

Når vi kortlægger de genstande, hvor vi kender det præcise fundsted, tegner der sig et billede af tre

fundområder. Et fundområde er rundt om selve Søborg Slot og nord herfor, et andet er et område vest for Søborg by, hvor søen snævrede ind, og endelig er der det tredje område ud for Fredbogård. Der er også gjort enkelte fund andre steder ved Søborg Sø, men overordnet ligger våbnene koncentreret i de tre områder.

Ved Søborg Slot er der fundet flere våben, bl.a. økser, sværd, spyd og en enkelt hagebøsse. Hvor mange våben, det i alt drejer sig om, er usikkert, da der løbende er udført arkæologiske udgravninger i området siden slutningen af 1800-tallet. De våben, der daterer sig til jernalder og vikingetid, er alle gjort i dette område, og indikerer at de tidlige deponeringer er foregået i den nordlige del af søen.

I området vest for Søborg by er der fundet ikke mindre end syv sværd og tre skægøkser. Genstandene her er spredt over et noget større område end de fra Fredbogård, men igen er fundene gjort tæt ved søens bred.

Særligt fundene fra Fredbogård og området vest for Søborg by er interessante, for her er der tale om deponeringer, der er sket i større afstand fra selve borgen. Man kan med andre ord udelukke, at der er tale om tilfældigt tabte genstande i forbindelse med aktiviteter tilknyttet borgen.

At smide våben i en sø

Der kan være mange grunde til, at våben finder deres vej til søer eller vådbund. Man har ofte knyttet lignende fund til kendte krigshandlinger og ment, at der er tale om våben, som blev tabt under et slag. En sådan tolkning kan være en reel mulighed for de våben, der er fundet rundt om Søborg Slot. Faktisk kendes der til tre krigshandlinger ved Søborg. Således beskriver Saxo, at Valdemar den Store i slutningen af 1100-tallet belejrede borgen. Borgen og

byen blev udsat for krigshandlinger igen omkring 1340, og atter engang under Grevens Fejde i 1530'erne, hvorefter byen og borgen blev opgivet. Sådanne træfninger er mindre sandsynlige, når det gælder fundene fra Fredbogård, der ligger mere end to km fra Søborg Slot. Fundomstændighederne taler mere for, at det var bevidst deponering af våben i søen, altså at man af en eller anden grund har ønsket at overgive genstandene til søen eller at smide dem ud.

Lad os se på, om andre lignende fund fra Danmark kan belyse, hvordan våbnene fra Fredbogård er endt i søen. Fundene fra Søborg står langt fra alene, og i virkeligheden skal vi ikke så langt væk for at finde et andet eksempel. Syd for Esrum Kloster fandt man i forbindelse med grøftegravning et sværd fra ca. år 1200, som menes at være deponeret ved bredden af Esrum Sø.² Det er interessant, at dette sværd blev fundet i sin skede, for dermed er det ikke tabt under en kamp.

I en lille mose ved Plejelt lige nord for Esrum Sø er der fundet en økse, en såkaldt pålstav, fra vikingetiden. Det er usikkert, om de to fund skal opfattes som egentlige deponeringer, men de antyder, at der er flere våben at komme efter i og omkring Esrum Sø.

Fundene fra Søborg Sø minder på mange måder om fund gjort andre steder i Sydsandinavien. Ved Tissø nord for Slagelse blev der i forbindelse med en vandstandssænkning fundet ca. 50 genstande bestående af redskaber, smykker og især våben i form af økser, sværd og spyd, alle dateret til vikingetiden.³ Fundet er gjort ganske tæt på søbredden og tæt på en stormandsgård fra samme tid. I Råbelöv-søen i det sydlige Skåne er der fundet 35 våben dateret til vikingetid⁴, og et noget yngre eksempel kendes fra voldstedet Borre i Vestsjælland, hvor der

er fundet et mindre antal våben i en nu drænet sø tæt på et middelalderligt voldsted.⁵

Ved Kolindsund på Djursland er der fundet mange våben i forbindelse med dræning af vådområder. Her er der kendskab til 78 fund, men de fleste har man ikke kunnet stedfæste nærmere.⁶ Endelig er der i Sjørring Sø i Thy, nær voldstedet Sjørring vold, fundet en del våben, blandt andet flere pragtsværd dateret til tiden omkring år 1000.⁷

Et træk, der ofte går igen ved våbenfundene, er, at de er gjort i nærheden af borge eller andre stormandsmiljøer, det gælder fundene fra Søborg, Borre, Sjørring og Tissø. I skriftlige kilder angives Fredbogård i 1449 som en hovedgård – det er derfor ikke helt utænkeligt, at denne gård skal dateres tilbage til starten af middelalderen og var en stormandsgård. En mulig hypotese er altså, at våbenfundene i et vist omfang var knyttet til magtcentre. Med undtagelse af fundet fra Råbelöv er fundene gjort i områder, hvor der er sket en afvanding. Derfor er det meget sandsynligt, at lignende koncentrationer af våben findes ved andre voldsteder og borge samt stormandsgårde fra vikingetid til tidlig middelalder.

Et sidste spørgsmål er ubesvaret: Hvorfor smed man disse våben i søerne?

Som allerede nævnt har ideen om, at våbnene er endt i søerne i forbindelse med krigshandlinger været i fokus gennem tiderne. Der er dog flere træk, som modsiger denne hypotese. For det første udviser de datérbare våben fra hver af lokaliteterne ved Kolindsund, Søborg og Råbelöv en stor aldersspredning. For det andet lå fundene i mange tilfælde tæt på en søbred og inden for et mindre areal – det taler imod, at våbnene er tabt i kamp. Alt i alt tegner dette et billede af, at de fleste våben blev deponeret bevidst, måske i forbindelse med rituelle handlinger. Hvorfor man eventuelt har haft den

praksis i en tidsalder, hvor indbyggerne var kristne, forbliver indtil videre et ubesvaret spørgsmål.

Arkæologen Julie Lund har beskrevet fænomenet med deponering af våben på vådbund indgående.⁸ Hun fremhæver, at ritualet med deponeringer ikke nødvendigvis skal tolkes ind i en rituel kontekst, men ligeså godt kan være en politisk eller retslig handling. Det kan forklare, hvorfor praksis med at deponere våben fortsatte langt op i middelalderen. Desværre er der ikke overleveret en skriftlig beskrivelse af nogle af disse handlinger. Julie Lund peger på, at der kan være andre årsager til våbendeponeringerne, og at de kan have forandret sig over tid, så handlingen med at deponere våben i vikingetiden kan have haft en helt anden mening, end den havde i middelalderen. Et væsentligt træk er, at våben også blev deponeret ved broer og overfartssteder. Det kan tolkes som et rejseritual, altså at man i forbindelse med rejser har ofret et våben for at beskytte sig i det fremmede.

Selvom Jan har været omhyggelig med sine detektorundersøgelser, så gemmer den tørlagte søbund med sikkerhed flere våben fra perioden. Fund, der vil kunne være med til at belyse, hvorfor man deponerede våben. Det er et spørgsmål, om der bliver registreret flere fund, inden de aktuelle planer om at genoprette Søborg Sø bliver til virkelighed. Når det sker, vil de ukendte våbendeponeringer atter blive skjult af vandet, sådan som det engang var hensigten.

Epilog

Den arkæologiske undersøgelse, der fandt sted ved Fredbogård, var, som nævnt, stort set resultatløs, hvad angik yderligere fund. Og dog! For som en forunderlig sidegevinst blev der i de sidste timer på udgravningsdagen fundet to kranier af urokser, dele af en elg og en benspids, alt mere end 11.000 år

gammelt. Men det er en helt anden historie, som fortælles i årbogens følgende artikel.

Litteratur

- Behrend, R. 1970: Vandfundne sværd fra middelalderen. Nationalmuseets årbog 1970, s. 89-102.
- Boye, V. 1882: *Fund af Gjenstande fra Oldtiden og Middelalderen i og ved Søborg Sø*. Kjøbenhavn 1882.
- Jørgensen, L. 2002: Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkomplekssets struktur og funktion. I: Jennbert, K., A. Andrén og C. Raudvere (red.): *Plats och Praksis* 2002. Lund Nordic Academic Press.
- Liebgott, N.-K. 1976: *Middelalderens våben*. Nationalmuseet 1976.
- Lund, J. 2004: *Hændelser ved Vand: en analyse af våbendeponeringer fra vikingetid på Sjælland og i Skåne*. København 2004.
- Lund, J. 2009: *Åsted og Vadedsted. Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber*. Universitetet i Oslo 2009.
- Poulsen, T.G. 2015: *Søslagene på Kolindsund. Museum Østjylland Årbog* 2015.

Noter

1. Boye 1882.
2. Behrend 1970, s. 89.
3. Jørgensen 2002.
4. Lund 2009, s. 77.
5. Lund 2004.
6. Poulsen 2015.
7. Behrend 1970.
8. Lund 2004, 2009.